

Mescid-i Nebevi'nin mimarisine dair notlar

Doç. Dr. Mustafa Sabri Küçükaşçı
Marmara Üniv. Fen Edebiyat Fak.

İslam tarihinde bir dönüm noktası olan Rasul-i Ekrem'in Mekke'den Medine'ye hicretinden sonra gerçekleştirilen ilk faaliyetlerden biri, Mescid-i Nebevi'nin (Mescid-i Nebi) inşasıdır. Rebiulevvel ayında inşasına başlanan Mescid-i Nebevi, şevval ayında tamamlandı.

İlk bina, taş temel üzerine tek sıra kerpiçten, bir adam boyu kadar yükseklikteki çevre duvarı ile kuşatılarak üstü açık biçimde 60 x 70 ziralık bir alana (1022 m²) yapıldı. Kiblesi bizzat Hz. Peygamber tarafından Kudüs'e yönelik olarak yapılan ve üç kapısı bulunan mescidin doğu duvarının güney kısmına Rasul-i Ekrem'in hanımları Hz. Aişe ve Sevede için iki adet oda yapıldı. Daha sonra sayıları dokuza çıkan bu odaların bir kapısı mescide açılıyordu. Kible hicretten on altı veya on yedi ay sonra Kudüs'ten Mekke'deki Kâbe'ye çevrilince güneyde bulunan yeni kible tarafına gelen kapı kapatılarak kuzey duvarında yeni bir kapı açıldı. Basit ve sade, ancak son derece fonksiyonel olan Mescid-i Nebevi Müslümanların sayısının artmasıyla ihtiyaca cevap veremeyince 7. yılda (628) Hayber dönüşü yeni ilavelerle genişletildi. Hz. Osman, Rasulüllah'ın teşvikiyle Mescid-i Nebevi'ye bitişik bazı yerleri buraya dâhil etmek amacıyla satın aldı. Bu dönemde Mescid-i Nebevi, kible tarafı hariç üç tarafından genişletilerek 100 x 100 zira (yaklaşık 2433 m²) ebadında kare planlı bir hâle getirildi. Başlangıçta üstü örtülmemeyen Mescid-i Nebevi'nin kible tarafında Hz. Peygamber'in namaz kıldığı yere yağmur ve güneşten korunmak için hurma kütüğünden altı direk üzerinde bir sundurma yapıldı. Kible Kâbe'ye çevrilince bu sundurma kısmen korunarak Suffe ehlinin barındığı bir yer oldu.

Mescid-i Nebevi, Hz. Ebu Bekir döneminde herhangi bir değişikliğe uğramadı. Ancak Medine'nin nüfusunun giderek artması mescidin genişletilmesi ihtiyacını doğurdu. Hz. Ömer, 17 (638) yılında çevredeki bazı evleri mescide dâhil etmek için istimlak etti; çevre duvarı yükseltilen ve tavan yüksekliği 11 zira olan, kapı sayısı altıya çıkarılan Mescid-i Nebevi'nin boyutları kuzeyden güneye 140 ziraa, doğudan batıya 120 ziraa (4088 m²) ulaştı.

Hz. Osman döneminde Mescid-i Nebevi genişletilerek yeniden inşa edildi. Mescidin boyutları 170 x 130 (5378 m²) veya 160 x 130 ziraa (5061,5 m²) ulaştı ve sütunların sayısı on ikiye çıkarıldı.

Mescid-i Nebevi, bu tarihten Emevi Halifesi Velid b. Abdülmelik zamanına kadar herhangi bir değişikliğe uğramadı. Velid, Medine Valisi Ömer b. Abdülaziz'den Mescid-i Nebevi'yi genişletmesini istedi.

Abbasi halifelerinden Mehdi-Billah zamanında, sadece kuzey yönünde genişletme çalışması yapılarak yaklaşık 9309 m²'ye ulaşan mescitteki sütun sayısı 290'a ulaştı.

Memluk Sultanı Kalavun devrinde Hz. Peygamber'in kabri üzerine ilk defa ahşap bir kubbe inşa edildi. Sultan Kayıtbay hücre-i saadetin kubbesini yenileyerek mescitte bazı düzenlemeler yaptı (881/1476). Hücre-i saadetin kubbesinin yerine daha büyük bir kubbe ve mescidin Babüselam tarafına iki kubbe yapıldı. Batı duvarına bitişik Babüselam ile Babürrahme arasında bir medrese ve ribat inşa edildi.

Medine Osmanlı hâkimiyetine girdikten sonra Mescid-i Nebevi'de ilk imar faaliyeti Kanuni Sultan Süleyman döneminde gerçekleştirildi. Ardından Sultan II. Selim, III. Murad, III. Mehmed, I. Ahmed, IV. Murad, IV. Mehmed, II. Mustafa, III. Ahmed, I. Mahmud, III. Osman, I. Abdülhamid ve III. Selim zamanlarında Mescid-i Nebevi'de bazı tamirat ve yenilikler gerçekleştirilerek buraya çeşitli hediyeler gönderildi.

Haremeyn işlerine büyük önem veren II. Mahmud'un emriyle 1813'te Mescid-i Nebevi'de tamirat ve düzenlemeler için hazırlıklar başladı. Sultan Kayıtbay tarafından hücre-i saadetin üzerine yaptırılan kubbenin yerine taştan yeni bir kubbe yapıldı, üstü de kurşunla kaplanarak yeşile boyandı. Günümüze

kadar gelen ve Mescid-i Nebevi'nin simgesi olan bu kubbe renginden dolayı "Kubbetü'l-hadra" adıyla anılmaktadır.

Osmanlılar döneminde Mescid-i Nebevi'de en büyük imar faaliyeti Sultan Abdülmecid zamanında gerçekleştirildi. Sultan Abdülmecid, Mescid-i Nebevi'yi dört sütun üzerinde tek kubbeli olarak yaptırmak istemiş, ancak Ravza-i Mutahhara'daki korunması gereken sütunlar ve Mescid-i Nebevi'nin özel durumu sebebiyle bundan vazgeçmek zorunda kalmıştır. 1267'de (1851) başlayan çalışmalar şeyhülharem ve bina emininin öncülüğünde şehir ayan ve eşrafının katılımıyla 1277 (1861) yılında bitirildi. Suudiler döneminde 1949'da başlayıp 1955'te tamamlanan ilk genişletme sırasında Mescid-i Nebevi 16.326 m²'lik alana ulaştı. Mescid-i Nebevi'nin tarihinde en büyük genişletme ve imar faaliyeti 1984-1994 yılları arasında gerçekleştirildi. Mevcut yapıyı doğu, batı ve kuzeyden kuşatan 82.000 m²'lik bu ilaveyle, mescidin alanı 98.326 m²'ye ulaştı. Mescid-i Nebevi damı ve avlusu ile aynı anda 650.000 kişinin ibadet edebileceği 400.000 m²'lik bir alana ulaştı. Minarelerin sayısı ona çıkarıldı ve mescidin bodrum kısmı garaj olarak tasarlandı.

Mescid-i Nebevi'nin bölümleri

Hücre-i saadet: Rasul-i Ekrem'in Hz. Âişe'nin odasına defnedilmesinden sonra burası hücre-i saadet adıyla anılmaya başlanmıştır. Hz. Ömer ve Hz. Osman, Mescid-i Nebevi'yi genişletirken hücre-i saadeti ve diğer odaları olduğu gibi bırakmışlardır. Hücre-i saadetin dışındaki diğer odalar Velid zamanındaki genişletmede mescide dâhil edilmiştir. Mescid-i Nebevi ile ilgili bütün onarım faaliyetlerinde hücre-i saadete öncelik verilmiş, burası, Hz. Peygamber'in minberinin bulunduğu yerle bütünleşerek mescidin en önemli bölümü hâline gelmiştir.

Minber: Rasul-i Ekrem'in Mescid-i Nebevi'de cemaate hitap ederken dayanması için hurma ağacından bir kütük konulmuş, cemaatin Hz. Peygamber'in yüzünü görememesi ve sesini işitememesi üzerine 7 (628) veya 8. (629) yılda ılgın ağacından 50 cm. eninde 1,25 m. uzunlukta, 1 m. yükseklikte, arkasında üç sütunu bulunan üç basamaklı ilk minber yapılmıştır. İlk halifeler Rasul-i Ekrem'e saygılarından dolayı üçüncü basamağı kullanmamışlardır ve bu basamak bir tahta parçasıyla kapatılmıştır.

Hz. Osman zamanında Rasul-i Ekrem'in minberinin üzerine bir kubbe yapılarak kumaşla örtülmüş ve basamakları abanoz ağacıyla kaplanmıştır. Muaviye b. Ebu Süfyan devrinde minbere altı basamak ilave edilmiştir. Bu ilk minber 654 (1256) yılındaki bir yangında yanınca yerine Yemen Hükümdarı el-Melikü'l-Muzaffer Şemseddin tarafından gönderilen minber konulmuş (656/1258), ardından bu minber Memluk Sultanı I. Baybars tarafından yenilenmiştir (666/1268) Memluk Sultanı Berkuk'un 797'de gönderdiği minberi 820'de (1417) Memluk Sultanı Şeyh el-Mahmudi değiştirmiştir. Bu minber 886'daki (1481) Mescid-i Nebevi yangınında hasar görerek kullanılamaz duruma gelince Medineliler tuğla ve alçıdan yeni bir minber yaptırmış, bu minber, Kayıtbay tarafından 888'de (1483) gönderilen mermer minberin Mescid-i Nebevi'ye konulmasına kadar kullanılmıştır. Kayıtbay'ın minberi daha sonra Mescid-i Kuba'ya taşınarak yerine III. Murad'ın yolladığı mermer minber konulmuştur (998/1590).

Mihrap: Başlangıçta Mescid-i Nebevi'nin bir mihrabı yoktu. Hz. Peygamber'in namaz kıldırıldığı yer belliydi. Ömer b. Abdülaziz, Mescid-i Nebevi'yi imar ederken ön duvara oyulmuş niş tarzında bir mihrap ilave etmiş, bu mihrap daha sonra Rasul-i Ekrem'in mihrabı olarak tanınmıştır. Memluk Sultanı Kayıtbay'ın, 888'de süslettiği mihrap yüzyıllar boyunca kullanılmış, 1984'te ise tamamen yenilenmiştir.

Mahfil: Mescid-i Nebevi'ye İlk mahfili (maksure) Hz. Ömer'in namaz kıldırırken şehit edilmesini dikkate alan Hz. Osman yaptırmıştır. Mescid-i Nebevi'de Rasul-i Ekrem'in minberinin kuzeyinde Bilal-i Habeşi'nin müezzinlik yaptığı yerde bulunan müezzin mahfili "makberiyye" adıyla meşhur olmuştur.

Minare: Hz. Peygamber döneminde Mescid-i Nebevi'nin kible tarafında, Bilal-i Habeşi'nin ezan okumak için üzerine ipe tırmanarak çıktığı "üstüvane" denilen bir yer bulunmaktaydı. Minarenin ilk şekli olarak düşünülebilecek silindirik biçimindeki bu yerin dışında ezan okumak için mescidin çevresindeki bazı yüksek yerler de kullanılıyordu. Ömer b. Abdülaziz, Mescid-i Nebevi'yi genişletirken dört köşesine 8 x 8 zira ebadındaki bir kaideye oturan yaklaşık 26 m. yükseklikte dört minare yaptırmış, 97'de (716) Süleyman b. Abdülmelik, güneybatı köşesindeki minareyi şerefesinin mesken mahremiyetine zarar verdiği gerekçesiyle yıktırılmıştır. Mescid-i Nebevi'nin bundan sonra yüzyıllar boyunca üç minareli olarak kaldığı, Medine'yi ziyaret eden İbn Cübeyr ve Evliya Çelebi'nin kayıtlarından anlaşılmaktadır. Muhammed b. Kalavun'un 706'da (1306-1307) inşa ettirdiği Babüselam minaresi IV. Mehmed tarafından yenilenmiştir. Osmanlı döneminde 947'de (1540) mescidin kuzeydoğusundaki minare yıkılarak yerine 4,65 x 4,65 metrelik kaide

üzerinde yaklaşık 70 m. yükseklikte Kanuni Sultan Süleyman'a nispetle Süleymaniye olarak adlandırılan üç şerefeli bir minare inşa edilmiştir. Abdülmecid'in imarı sırasında kuzeybatıda Mecidiye, güneybatıda Babüsselam, batıda ise Babürrahme diye anılan minareler yapılmıştır. Mescidin Reisiyye dışındaki minareleri tamamen Osmanlı tarzını yansıtmaktaydı. İlk Suudi genişletmesinde Mecidiye ve Süleymaniye yerine kare kaideli, 72 m. yükseklikte iki yeni minare inşa edilmiştir. Mescid-i Nebevi'nin 1994'te tamamlanan son imarında minare sayısı ona çıkarılmıştır.

Avlu: Emevi Halifesi Velid b. Abdülmelik dönemindeki planlamada Mescid-i Nebevi'nin ortasında kum ve çakıl dökülmüş, iki tarafına hurma ağaçlarının dikildiği, daha sonra "kumluk" adıyla meşhur olan üzeri açık bir avlu bulunuyordu. Ebu Cafer el-Mansur sıcak havalarda avlunun örtülerle gölgelendirilmesini istemiş ve ahşap direklere gerilen iplerin üzerine konulan örtülerle gölgelenme sağlanmıştı. Mescidin sahanlığının ortasındaki araç ve gereçlerin saklandığı yere "kubbetü'z-zeyt" denilir. Burası Abdülmecid'in imarında ortasında havuzun yer aldığı, farklı ihtiyaçlar için bölümlerin bulunduğu iki farklı kısım şeklinde tasarlanmıştır.

Kapılar: Mescid-i Nebevi'nin ilk inşasında batı tarafında Babürrahme (Babüatike), doğu tarafında Babücibril (Babüosman) ve güney tarafında Babülcenubi adlarıyla üç kapısı bulunuyordu. Kiblenin değişmesinden sonra güneydeki kapı kapatılarak kuzey duvarında bir kapı açılmıştır. Hz. Ömer zamanında kapı sayısı altıya çıkarılmıştır. Mehdi zamanındaki imarda doğu ve batı duvarlarında sekizer, güney ve kuzey duvarlarında dörder olmak üzere kapı sayısı yirmi dört olmuştur. Bu sayı on sekiz, on dokuz veya yirmi olarak da kaydedilmektedir. Abdülmecid zamanında bu kapılardan, ilk dönemden kalan batı duvarının kible duvarına bitiştiği yerdeki Babüsselam, batı tarafındaki Babürrahme, kuzey duvarındaki Abdülmecid'e nispetle Babülmecidi, doğu tarafındaki Babünnisa ve Babücibril yenilenmiş, diğerleri kapatılmıştır. Rasul-i Ekrem, hastalığı sırasında Hz. Ebu Bekir'in kapısı dışında mescidin avlusuna açılan bütün kapıların kapatılmasını istediğinden bu kapı genişletmelerde korunmuş ve mescit dışına yer altından bir geçit konulmuştur. Geçidin çıkışı Kayıtbay Medresesi'nin inşası esnasında kapatılmış, geçit ise çeşitli eşyaların konulduğu küçük depolar haline getirilmiştir. İlk Suudi genişletmesinde kapıların sayısı ona çıkarılmıştır. Günümüzde Mescid-i Nebevi'nin kırk bir ana giriş ve çıkış noktası bulunmaktadır.